

ГРАМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОР У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ АННИ БАГРЯНОЇ

У статті подано граматичний аналіз метафор у поетичних текстах сучасної української поетеси Анни Багряної. За морфологічним принципом класифікації було виділено іменникові, прикметникові та дієслівні метафори. З'ясовано, що в дослідженій поетичній творчості переважають дієслівні та іменникові метафори, що сприяє динаміці, внутрішній організованості, рухливості характеру творів. Встановлено, що в поетичному доробку Анни Багряної метафора найчастіше реалізується словосполученням, рідше – словом.

Ключові слова: метафора, граматична класифікація метафор, моделі метафоричних конструкцій, Анна Багряна.

Oksana Verbovetska. GRAMMATICAL FEATURES OF METAPHORS IN ANNA BAGRYANA'S POETIC TEXTS

In Anna Bagryana's poetic work, the metaphor is most often realized with a phrase, rarely with a word. Within the framework of the syntactic type, in the work of Anna Bagryana, according to the morphological principle of classification, a noun metaphor was used, which is used to indicate a new name or a representation of an already existing one with more pronounced evaluation and expression; adjective, which draws attention to certain features of the objects being described; a verb that indicates procedural and action. In poetry, the author is dominated by verb and noun metaphor, which contributes to the dynamics, internal organization, mobility of character of the work. Such structural types of metaphors help to project images based on the poet's own vision into the sensory experience of readers. A metaphor with a pivotal verbal feature and metaphorical noun and adjective word images testify to the moving nature of the lyric work, its effectiveness, variability, fluidity, clarity of the transmitted images. Metaphor is an integral component of Anna Bagryana's poetic text. Drawing analogies between objects of reality, metaphor helps to notice the new properties of things and objects, but often captures the author's opinion because of the subjectivity of the images.

Keywords: metaphor, grammatical classification of metaphors, models of metaphorical constructions, Anna Bagryana.

Метафора є способом репрезентації знань у мовній формі, вираженням повсякденної реальності в образах. Вона служить засобом отримання нових знань про світ за допомогою специфічних символів. Отримані асоціації є відображенням моделі світу, якій мова надає прагматичної спрямованості.

Метафора відіграє важливу роль у мові завдяки своїм властивостям, бо проектує сценарії різних ситуацій, подій і сцен, які ототожнюються з тим чи іншим набутим досвідом.

Постановка проблеми. Художня картина світу становить відбитий у свідомості людини фрагмент буття, який осмислений в естетичних категоріях, заданих прикладами словесного мистецтва. Метафора є одним із засобів, що допомагає осмислити художню дійсність, передати механізм поєднання реального із тим, що знаходиться поза його межами. Створення подібності є одним із важливих принципів побудови художньої мови і зводиться до створення схожості, сполучення уже відомого з новим. Ця обставина ріднить метафору з поезією, бо образна метафора, окрім інших, забезпечує ще й естетичну функцію. Саме тому існує необхідність пошуку шляхів пояснення природи метафори, її функціонального різноманіття, механізмів метафоризації та інших аспектів цього феномену.

Метафоричність художньої мови є однією з ознак сучасної української літератури. Використання цих поетичних тропів дає змогу убезпечити текст від надмірної простоти, відкритості і передбачуваності. Поетичний текст вимагає від реципієнта активної розумової та емоційної діяльності, щоб досягти найвищої насолоди від його прочитання. Метафора як художній троп характеризується образністю, експресивністю, багатозначністю й оригінальністю, тому використання її в художньому тексті є однією з умов досягнення функцій літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафора протягом тривалого часу привертає увагу як українських, так і зарубіжних лінгвістів, та займає особливе місце в теорії семантичних, стилістичних, психолінгвістичних, синтаксичних і прагматичних досліджень. Кількість робіт, які присвячені вирішенню проблем функціонування метафори, питанням метафоризації, неухильно продовжує зростати. Цей образний засіб був і залишається об'єктом зацікавлення багатьох учених, серед яких найвизначнішими є дослідження В. Виноградова, Н. Арутюнової, Г. Винокур, В. Гака, С. Гусева, С. Ермоленко, Г. Їжакевич, М. Кочергана, Л. Пустовіт, Н. Сологуб, Г. Сюти, В. Телії, Ю. Караулова, Т. Попової, Є. Черкасової, Л. Кравець та інших лінгвістів у галузі теорії тексту.

Проте, не зважаючи на наукові напрацювання у цій царині знань, сутність метафори, механізми словесних форм подання художньої картини світу в художньому тексті конкретних авторів залишаються до кінця не дослідженими. Оригінальністю способів передачі художніх образів характеризується поезія представника сучасного українського письменства Анни Багряної – української поетеси, яскравої представниці нової генерації «двотисячників» (хоча цей термін уважається поняттям часовим, а не естетичним [1]). Її творчість свідчить про діалог із традицією, типологічну близькість перехідного мислення на межі ХХ й початку ХХІ століття, спорідненість модерного та постмодерного світовідчуття [4]. Цим визначається актуальність нашого дослідження.

Анна Багряна – прозаїк, драматург, перекладач, член Національної спілки письменників України, Асоціації Українських Письменників, Слов'янської літературно-мистецької Академії (Болгарія), Міжнародної Медитеранської Академії (Македонія), Міжнародної літературної Академії «Македонія презент». Поетеса – учасниця великої кількості українських і закордонних поетичних фестивалів, конкурсів («Коронація слова», «Смолоскип» (2008), «Срібне летюче перо» (Болгарія, 2009)), лауреат міжнародних літературних премій (Україно-німецької премії ім. О. Гончара, Конкурсу СФУЖО ім. Марусі Бек (Канада, 2009), Медитеранської Академії ім. Братів Міладінових (Македонія, 2012 р.)) та інших; член Національної спілки письменників України, Асоціації українських письменників, Міжнародної асоціації письменників та публіцистів. Вона авторка шести поетичних книг, виданих в Україні, і трьох – за кордоном, романів, книги оповідань, перекладів і збірки п'єс. Її поезії перекладені багатьма мовами світу; драматичні твори ставилися в театрах Києва, Донецька, Тернополя, а також в м. Чикаго (США) [1].

Твори Анни Багряної – поезії, об'єднані потужною енергією – енергією олюдження, пригоди і навіть потойбіччя, прагнення кохання, що долає межі поміж різними світами. Водночас авторка торкається проблем загальнолюдських відносин та проблем особистості у сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Формальна класифікація метафор використовує структурно-синтаксичний та морфологічний принципи, поділяючи метафори за частиномовною належністю (іменникові, прикметникові, дієслівні та ін.) та синтаксичними особливостями (генітивні, предикативні та ін.). Ця класифікація не актуальна для когнітивної лінгвістики, оскільки не аналізує метафору як засіб поетичної експресії та художнього освоєння дійсності, проте сприяє розумінню статички чи дієвості метафор, принципу відбору компонентів для передачі образів.

У морфологічному підході основою формальної класифікації метафори є належність слова-оболонки до тієї чи іншої частини мови. Функцію метафори виконують самостійні частини мови, проте частіше за допомогою службових. За граматичним вираженням у

лінгвістиці метафори поділяють на субстантивні, атрибутивні, дієслівні та комбіновані [7, с. 308; 5, с. 250]. Утворення будь-якої метафори пов'язане з порушенням звичайних семантичних зв'язків слова і виникненням вторинної валентності через зміну лексичного значення слова. Найбільшу здатність творити образність, сприяти перенесенню значення, мають прикметники та дієслова. Відтак прикметники виступають носіями статичної метафоричності, а дієслова, дієприкметники – динамічної [6, с. 201].

З граматичного погляду вирізняємо три основні моделі метафор: іменникова, прикметникова та дієслівна. Компоненти таких моделей виконують різні синтаксичні функції. За структурою метафори поділяються на кілька видів. Серед іменникових метафор є загальномовні за будовою одночленні тропи та неодноріччя. Найпоширеніший тип метафори – останні, бо така бінарна структура метафори: один із членів виконує функцію предмета порівняння, інший – функцію образу порівняння. Дворіччя іменникові метафори в лінгвістиці прийнято називати генітивними конструкціями, бо другий член їх виражений найчастіше формою родового відмінка. У тріччя іменникових метафорах образність виникає шляхом нанизування лексем. Трапляються і метафоричні конструкції, що містять набагато більше членів: метафора, залежно від ролі у тексті, може бути виражена цілим реченням або створювати навіть уривок тексту. Проте не синтаксичною структурою речення зумовлюється метафора, а потребою конкретно-чуттєвої точності у мовному вираженні художнього образу [3, с. 61].

Іменникові метафори. Метафора, становлячи єдність, нерозривність загального і конкретного в лексичному значенні слів, охоплених процесом перенесення ознак, є результатом активної пізнавальної діяльності людини. З одного боку, в метафорі узагальнюються певні ознаки, що переносяться з одного предмета на інший. З другого боку, метафора – приховане, внутрішнє порівняння, яке відзначається конкретно-чуттєвим змістом. Вона репрезентує ознаку через конкретний предмет, через його цілісний образ, через його багатоплановий семантичний зміст [3, с. 74].

Іменникова метафора здатна по-іншому зображати та характеризувати предмети, бо, змінюючи свою семантику, іменник втрачає номінативну функцію, набуваючи якісної оцінки іншого слова. Здатність розширити семантичний простір контексту реалізується в іменниковій метафорі, оскільки іменник, змінюючи своє значення, змінює і функцію називання, набуваючи функції характеристики. Іменникова метафора у поетичному тексті може бути передана іменниками, що об'єднані різними типами поєднання слів у словосполученні, у тому числі і неузгодженими формами.

У поезії творчості Анни Багряної метафоричні конструкції виражені такими моделями:

1. Метафоричний іменник у Н. в. + керований іменник у Р. в. – генітивна метафора: *сонат журби* («Це якась правічність...»), *зшитки слів і думок* («Загуби моїх снів...»), *небо грудня* («Душа грудня»), *світ любові* («Останній сон в травневу ніч») та ін. Такі конструкції можуть поширюватися іншими словами, що надають образної конкретизації одного чи обох компонентів. Складником генітивної метафори виступає прикметникова (дієприкметникова) метафорична конструкція:

а) П(Н) + Ім(Н) + Ім(Р): *зв'язані пальці космосу* («Глибинне»), *розпечене місиво місяця* («У тебе в долоні...»);

б) Ім(Р) + П(Н) + Ім(Н): *снів незвичайні причали* («Загуби моїх снів...»);

в) Ім(Н) + П(Р) + Ім(Р): *клаттик латаних тіней* («Ніками, знімками, знаками»), *келих чиеїсь долі* («Осінній метелик»), *гирло гордої ріки* («Цей поцілунок – поза святістю...»), *кристаль моєї сльози* («Коли зорі вгорі примружаться...»), *перо із чорнильних і димних небес* («Я писала тобі ...»), *кінчики Ваших митей* («Не Беатріче»), *сум розіп'ятої п'ятниці* («Самотній сум розіп'ятої п'ятниці...»), *сон суботніх протиріч* («Самотній сум розіп'ятої п'ятниці...»);

г) П(Р) + Ім(Р) + П(Н) + Ім(Н): *моїх днів недопрядені нитки* («Загуби моїх снів...»);

д) П(Н) + Ім(Н) + П(Р) + Ім(Р): *окулярні скельця вуличних слітців* («А може ти не поїдеш?...»).

2. Іменник у називному відмінку + метафоричний іменник, що виконує роль присудка: *двері як ружа на жалобнім полотні* («Аж до рання шовковиця вмирала»).

3. Інші іменникові метафоричні конструкції: *погляд із подивом* («Я писала тобі ...»).

Загалом у творчості Анни Багряної іменникові метафоричні конструкції не є надто поширеними, що свідчить про не предметну спрямованість її поетичних текстів, а динамічну.

Прикметникові метафори. Прикметникові метафори виділяють прикметну рису об'єктів, виражають опредмечену чи якісну ознаку шляхом надання експресії та сприявши оцінці цієї ознаки. До числа атрибутивних метафор можна віднести образні засоби, виражені прикметниками або дієприкметниками. Фактично вони виступають метафоричними епітетами. Такі перехідні тропи дають особливо чуттєвий образ, поєднавши у собі експресію метафори та епітета.

Комбінація субстантивно-генітивних метафор з атрибутивними (її можна назвати перехідним явищем між епітетом і метафорою) дає конкретно-чуттєвий образ.

Атрибутивно-субстантивну семантику мають епітетні структури, що виникли на метафоризації форм орудного відмінка. Різновидом таких метафор є персоніфіковані: *ти тикаєш в ніч диким голубом...* («Вже ввімкнули опалення...»).

У поезії Анни Багряної прикметникові метафори, що подають знаки предметів через перенесення назви на інший об'єкт, входять у такі конструкції:

а) метафоричний прикметник стоїть у препозиції до означуваного іменника: *останнє життя* («Вже ввімкнули опалення...»), *золоті надії* («Востаннє»), *вражий вітер* («*Душа грудня*»), *відірваним серцем* («26 квітня без Чорнобиля»), *до сивого Вечора* («26 квітня без Чорнобиля»);

б) метафоричний прикметник розташований у постпозиції до означуваного іменника: *серце змучене* («Квітневий лист»), *у кашлі сонячній* («Сонячна хвороба»), *камінь тяжкий* («Хвороба»), *мрія остання* («Останній сон в травневу ніч»), *вітрами безвірними* («26 квітня без Чорнобиля»), *місто невміте* («У тебе в долоні...»), *поцілунок святий* («В липневу ніч»);

в) означуваний іменник розташований між метафоричними прикметниками: *розпечене місиво місяцеве* («У тебе в долоні...»).

Граматичною формою вираження атрибутивних метафор, крім прикметника і дієприкметника, може бути і прислівник, похідний від цих форм. З прислівником зафіксовано метафоричні структури у поезії Анни Багряної: *Сонцю боязко... сонцю боляче... ..* («Сонячна хвороба»), *безсило голосить дух* («Я в долонях Ваших тону...»).

Двоскладові прикметникові метафори у творчості поетеси трапляються рідко, проте у тричленних конструкціях наявні набагато частіше. Причиною є, на нашу думку, набагато більша можливість передати ознаку, уобразити її через три чи більше компонентів, що входять до складу таких метафор.

Дієслівні метафори. Особливість художнього стилю, зокрема поетичного мовлення, полягає в тому, щоб розповісти читачеві про думки, почуття, послуговуючись наочними, конкретно-образними словесними засобами. Метафори, які вживаються в поезії, формуються на основі семантичних зв'язків між поняттями різного ступеня абстрактності, зокрема між поняттями, що пов'язані з людськими емоціями, переживаннями, психічним станом людини і тими словами, які називають конкретні фізичні дії, процеси. Найчастіше використовуються метафори, семантичне ядро яких становить динамічна дієслівна ознака.

Дієслівними метафорами є образні одиниці, до складу яких входить один член (другий), виражений дієсловом з переносним значенням. Переносність значення досягається сполучуваністю з іменником. У метафоричних дієслівних словосполученнях метафоризантом зазвичай є іменник, метафоризатором – дієслово. Подібні метафоричні структури – традиційні. Вони широко використовувалися у текстах літературно-художніх творів.

Дієслівні метафори виникають внаслідок порушення семантичного зв'язку між предметом і його дією, бо дія, яка логічно притаманна предметові одного семантичного поля, приписується предметові іншого семантичного поля [6, с. 203]. Явище метафоризації в творчості Анни Багряної відбувається внаслідок таких процесів:

а) персоніфікації явищ природи та реалій навколишнього світу: *я не проти випити сонця* («З солодким присмаком...»), *під нами дихає ціла планета* («З солодким присмаком...»), *деревам рубають тулуби* («Коли кохання перетворюється на втечу...»), *дощі купають птахів* («Ми ще не встигли побути вільними...»), *зоря ховається поміж ранками* («Ми ще не встигли побути вільними...»), *над нами мороз підіймає зорю* («Наша перша зима»), *сонце недужає* («Сонячна хвороба»);

б) перенесення назв якостей і характеристик в межах однієї групи:

– абстрактні поняття: *вінчала Любов* («Наша перша зима»), *життя обривається ниткою* («Вже ввімкнули опалення...»), *розлука жалів не родить* («Якщо...»), *Ховає місяць наші сонця в воду* («Я відчувала...»), *буде життя сміятися з усього* («Таки буду...»);

– часовий простір: *минуле горить в багатті* («Ненавмисне спіткнувся погляд...»), *майбутнє в снігу лежить* («Ненавмисне спіткнувся погляд...»), *змиває вік забуту насолоду* («Я відчувала...»), *перепливаю всі сторіччя* («Цей поцілунок – поза святістю...»);

в) перенесення назв людських якостей на назви зображуваних предметів культурного світу людини, урбаністичні деталі: *розмовляють мої люстерка* («Розмовляють мої люстерка...»), *місто невмите сьогодні не нам усміхається* («У тебе в долоні...»);

г) перенесення назв екзистенційних ознак на буття людини: *ненавмисне спіткнувся погляд* («Ненавмисне спіткнувся погляд...»), *хрести живаються з хрестами* («Ще Босфор не виник поміж нами...»), *ранок мчить за вагонами* («Вже ввімкнули опалення...»), *потомилися навіть вулиці* («Ніч невідома»), *осінь, така непізня, скидає з мене білизну* («Створюю видимість творення...»).

Поезія Анни Багряної тяжіє до розгорнутих багаточленних комбінованих метафоричних структур, у яких поєднуються атрибутивні і субстантивні, атрибутивні, субстантивні й дієслівні: *кладає на груди грудень грудки болю* («Душа грудня»), *дере на шмаття душу вражий вітер* («Душа грудня»), *сонце променем накреслить безмежну радість* («Останній сон в травневу ніч»). У синтаксичній структурі речення частіше метафоризуються підмети, додатки, означення, присудки, рідше – обставини. Дієслівна метафора конкретизується на фоні обставин: *в риданні й реготі застигло небо грудня* («Душа грудня»), *змиває час із рани кров* («Все починається з любові...»); *душа хміліє від кохання* («Останній сон в травневу ніч»).

Висновки. У поетичному доробку Анни Багряної метафора найчастіше реалізується словосполученням, рідше – словом. У межах структурно-синтаксичного типу у творчості Анни Багряної за морфологічним принципом класифікації було виділено іменникову метафору, яка вживається для позначення нового найменування або представлення вже відомого з більш вираженою оцінкою та експресією; прикметникову, яка привертає увагу до певних ознак предметів, що описуються; дієслівну, яка вказує на процесуальність та дію. У поезії авторки переважають дієслівні та іменникові метафори, що сприяє динаміці, внутрішній організованості, рухливості характеру твору. Такі структурні типи метафор допомагають спроектувати образи, засновані на власному баченні поетеси, на чуттєвий досвід читачів. Метафора зі стрижневою дієслівною ознакою та метафоричні іменникові та прикметникові словообрази свідчать про рухливий характер ліричного твору, його дієвість, змінність, плінність, чіткість переданих образів.

Метафора є невід'ємним компонентом поетичного тексту Анни Багряної. Проводячи аналогії між об'єктами дійсності, метафора допомагає помітити нові властивості речей і предметів, але часто і нав'язує думку автора через суб'єктивність образів.

Перспективи подальших розвідок полягають у вивченні семантико-стилістичних особливостей метафор Анни Багряної, що дасть змогу простежити образність світобачення авторки, зрозуміти її індивідуально-авторський світ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багряна Анна: «Я не приховую, що зацікавлена в розкритті себе як письменниці». URL: <http://sumno.com/article/anna-bagryana-ya-ne-pryhovuyu-togo-scho-zatsikavle/> (дата звернення: 13.09.2018).

2. Багряна Анна. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/126/> (дата звернення: 12.09.2018).
3. Дятчук В. В., Пустовіт Л. О. Семантична структура і функціонування лексики української літературної мови. Київ : Наук. думка, 1983. 156 с.
4. Маковій М. Г. Тип героя-митця і жанрові особливості драми Анни Багряної «Пригости мене горіхами». *Русская литература. Исследования*. Київ: КНУ ім. Т. Шевченка. 2013. Вып. XVII. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/105507/11-Makovii.pdf?...1> (дата звернення: 12.09.2018)
5. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилістика української мови: підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
6. Панчук Г. Метафора та її граматичне вираження у збірці О. Пахльовської «Долина храмів». *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич, 2015. С. 200–205.
7. Українська мова: Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.

REFERENCES

1. Anna Bahriana: «Ja ne prykhovuiu, shcho zatsikavlena v rozkruttsi sebe yak pysmennytsi». URL: <http://sumno.com/article/anna-bagryana-ya-ne-pryhovuyu-togo-scho-zatsikavle/> (data zvernennia: 13.09.2018).
2. Anna Bahriana. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/126/> (data zvernennia: 12.09.2018).
3. Diatchuk V. V., Pustovit L. O. Semantychna struktura i funktsionuvannia leksyky ukrainskoi literaturnoi movy. Kyiv : Nauk. dumka, 1983. 156 s.
4. Makovii M. H. Typ heroia-myttsia i zhanrovi osoblyvosti dramy Anny Bahrianoi «Pryhosty mene horikhamy». *Russkaia lyteratura. Yssledovanyia*. Kyiv: KNU im. T. Shevchenka. 2013. Вып. XVII. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/105507/11-Makovii.pdf?...1> (data zvernennia: 12.09.2018).
5. Matsko L. I., Sydorenko O. M., Matsko O. M. Stylistyka ukrainskoi movy: pidruchnyk. Kyiv : Vyshcha shkola, 2003. 462 s.
6. Panchuk H. Metafora ta yii hramatychne vyrazhennia u zbirtsi O. Pakhlovskoi «Dolyna khramiv». *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. Drohobych, 2015. S. 200–205.
7. Ukrainska mova: Entsyklopediia. Kyiv : Ukrainska entsyklopediia im. M. P. Bazhana, 2000. 752 s.

Стаття надійшла до редакції 23.09.2019 р.